

การจัดการผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย The Impact of Community Based Tourism Management on Ahkha Ethnic Communities, Chiangrai Province.

ฤดีกร เดชาชัย และ สันธิ์ สโรบล

วิทยาลัยบริหารศาสตร์

มหาวิทยาลัยแม่โจ้ 63 หมู่ 4 ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

โทร. 089-8536207 E-mail: rudee001@hotmail.com

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ เพื่อศึกษาพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงรายและนำเสนอวิธีการจัดการผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยในลักษณะกรณีศึกษา (Case study) โดยทำการศึกษาพื้นที่ 6 หมู่บ้านจากประชากรและกลุ่มตัวอย่างจำนวน 3 กลุ่ม ซึ่งเป็นการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ การศึกษาเอกสารและข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ การศึกษาภาคสนาม โดยการนำเสนอรายงานการวิจัยในครั้งนี้จะใช้วิธีการบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive Approach) ได้ผลการศึกษาดังนี้

พัฒนาการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย มีพัฒนาการ 5 ระยะ ได้แก่ การสำรวจพื้นที่ทางกายภาพและทุนทางวัฒนธรรมสู่การท่องเที่ยว การขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน การเติบโตและการพัฒนาของการท่องเที่ยวโดยชุมชน การพัฒนาของการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง และการเปลี่ยนแปลงของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนจากการวิเคราะห์กระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4 ด้าน คือ ด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมสู่การท่องเที่ยวโดยมีฐานความคิดของผู้นำชุมชนที่ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน ด้านการจัดการองค์กร พบว่าผู้นำมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรโดยรวมของชุมชน ด้านการจัดการ พบว่ารูปแบบการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และในด้านการเรียนรู้ พบว่า ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ของการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้าสู่หมู่บ้าน

การวิเคราะห์ผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่าอาข่า พบว่าผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางบวก ด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การกำหนดขอบเขตการใช้พื้นที่ดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน ด้านเศรษฐกิจ พบว่า ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการให้บริการทางการท่องเที่ยวและการนำผลผลิตจากภาคการเกษตรสู่การท่องเที่ยว ด้านสังคม พบว่า การมี

ส่วนร่วมของชาวบ้านในประเพณีที่เชื่อมโยงสู่กิจกรรมทางการท่องเที่ยว ด้านวัฒนธรรม พิธีกรรม พบว่า การสร้างกฎระเบียบ ข้อห้ามสำหรับการประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อของชุมชนเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในการป้องกันผลกระทบจากการท่องเที่ยว ส่วนผลกระทบจากการท่องเที่ยวทางลบ พบว่า ด้านสิ่งแวดล้อม มีการใช้สารเคมีทำการเกษตรบนพื้นที่สูงมีผลกระทบต่อแหล่งน้ำใช้ของชาวบ้านและนักท่องเที่ยวและปัญหาการบุกรุกป่าจากคนภายนอกชุมชนภายหลังจากที่ชุมชนเปิดตัวสู่การท่องเที่ยว ด้านเศรษฐกิจ พบว่าปัญหาของการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวยังไม่ทั่วถึงและเป็นธรรมต่อชุมชนมากนัก ด้านสังคม พบว่าปัญหาการเอาเปรียบของการท่องเที่ยวและปัญหาความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ทางการค้าขายทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลดลง ส่วนด้านวัฒนธรรม พบว่าปัญหาการลดคุณค่าของวัฒนธรรมและการทำงานศิลปะวัตถุของชุมชนรวมถึงปัญหาการเอาเปรียบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

วิธีการจัดการผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านวัฒนธรรม ประเพณี ได้แก่ การจัดการทุนทางธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนให้ถูกต้องและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคม การจัดการรายได้และผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน และการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน

คำสำคัญ การจัดการผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

Abstract

The purpose of this research were development community based tourism of Ahkha communities inChiangrai province, to analysis impact community based tourism of Ahkha communities and present the method impact community based tourism. This research was case study and the area of the study were six villages from 3 simple group. A primary data was collected from document and secondary data from a field survey. Moreover there were analysis concluded

theory and present study by Descriptive Approach. The results of the research were as follows:

The development community based tourism of Ahkhawere 5 periods including survey the physical sites and cultural capital to tourism, the expansion of the business into community, growth and development of community tourism, the development of tourism by the community continuously and changes of tourism management by the community. From an analysis process the element of community based tourism were 4 including to use natural resource and cultural resource to tourism on the basis community leader to tourism as a tool in creating benefits for the community, the managing organization was the leader has to manage the overall resource, the management was activities tourism associate with the tradition rite of belief, the learning was they learn experience with tourists.

The analysis of positive impact of tourism including: The environment were quality issues of the community area to tourism was to do space tourism activities clearly. The economic were return benefits from tourism service. The social were participated to do tradition that links tourism activities. The cultural traditions were getting use discipline community belief is a good thing to reduce the impact from tourism. The negative impact of tourism including: The environment were using chemicals to agriculture on the high areas affect water use results in damage to the villagers and tourists and external threats from people within the community after community turned towards tourism. The economic were the problem of distributing the benefits of tourism are not common and very fair to the community. The social were conflicts of interests on trade, the relationship of people in the community reduced. The cultural tradition were problem of culture and detract the arts community including object problem exploitation of the tourism industry.

To manage the impact from tourism management by the environmental community, economic, social, cultural traditions were managing natural capital and cultural capital of the community and respect to income and management benefits from tourism, create a relationship of good people in the

community and preserve the cultural traditions of the community.

Keywords: The impact of Community based tourism management

1. บทนำ

การท่องเที่ยวทางเลือก (Alternative Tourism) มีแนวคิดในการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาเรียนรู้ การพัฒนาคนและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จากการศึกษาของ Butler, R.W. [1] เรื่อง Alternative Tourism, Pious Hope or Trojan Horse ซึ่งประเด็นความสำคัญของการท่องเที่ยวแบบทางเลือกกว่ามีความแตกต่างกับการท่องเที่ยวมวลชนในด้านภูมิปัญญาสัมพันธของเจ้าบ้านกับผู้มาเยือนที่มีโอกาสในการเรียนรู้และรับความรู้สึกจากการท่องเที่ยวในพื้นที่ได้ดีกว่า ดังนั้นการท่องเที่ยวแบบทางเลือกจึงต้องอาศัยคนในท้องถิ่นช่วยในการดำเนินการท่องเที่ยวอย่างมีทิศทางและใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเพื่อส่งเสริมให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในท้องถิ่น

การท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงรายมีสิ่งโดดเด่นที่ทำให้ นักท่องเที่ยวเข้ามายังพื้นที่ คือ การเที่ยวชมวิถีชีวิตชนเผ่า ซึ่งกล่าวได้ว่าชนเผ่าที่ตั้งถิ่นฐานมากที่สุด คือ ชนเผ่าอาข่า จากการศึกษาของสนธิ วงศ์ประเสริฐ [2] กล่าวว่า อาข่าได้อพยพเข้ามาในประเทศไทยเข้ามาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกยังบริเวณดอยตุง และได้เคลื่อนย้ายไปตั้งถิ่นฐานตามแนวสันเขาในจังหวัดเชียงราย เช่นพื้นที่ ดอยแม่สลอง พื้นที่ตำบลแม่ยาว และพื้นที่อำเภอแม่สรวย เป็นต้น ซึ่งพื้นที่เหล่านี้เป็นที่ตั้งของชุมชนชาวอาข่าที่นักท่องเที่ยวเดินทางเข้าไปเที่ยวชมประเพณี วิถีชีวิต ดังเช่น การศึกษางานวิจัยของชุมชนชาวอาข่า บ้านห้วยขี้เหล็ก ตำบลลาวาวีอำเภอแม่สรวย จังหวัดเชียงราย [3] ชนเผ่าอาข่าถือเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ มีประเพณี พิธีกรรมอันเป็นวัฒนธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตที่สืบทอดกันมาสองพันปี จากสภาพการพัฒนาของประเทศไทยที่ผ่านมา ชนเผ่าอาข่าที่อยู่บนดอยสูงได้กลายเป็นเป้าหมายของการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งที่ผ่านมาเกิดผลกระทบจากกระแสการพัฒนาที่ชุมชนตั้งรับไม่ทัน เกิดวัฒนธรรมบริโภคสินค้าไฮเทคเข้าสู่ชุมชนก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่าง ๆ ในสังคมอาข่า ในฐานะเจ้าของท้องถิ่นยังขาดการมีส่วนร่วมไม่เท่าทันข้อมูลข่าวสาร ขาดประสบการณ์ จึงทำให้การท่องเที่ยวเป็นของคนนอกชุมชนผลประโยชน์จึงไม่ได้อยู่กับคนในท้องถิ่น มีผลทางลบต่อความสัมพันธ์ของทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมภายในชุมชนและท้ายที่สุดทรัพยากรธรรมชาติก็จะสิ้นอายุขัย ซึ่งจริงนี้จะเกิดขึ้นกับชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง ซึ่งผลจากการศึกษางานวิจัยของนักวิชาการรวมถึงการสำรวจจากการลงพื้นที่ ทำให้ผู้วิจัยสนใจปัญหาการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงรายในประเด็นการศึกษาว่าชุมชนจะมีวิธีการจัดการ

ผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนอย่างไรเพื่อที่ชุมชน จะใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาที่เกื้อกูลประโยชน์ ให้แก่ชุมชน ป้องกันหรือลดผลกระทบทางลบโดยมีการใช้ทรัพยากร ของชุมชนในการแสวงหาผลประโยชน์ทางการท่องเที่ยวเพื่อชุมชน อย่างแท้จริง

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษาพัฒนาการทางการท่องเที่ยวโดยชุมชน ของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย

2.2 เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยว และวิธีการจัดการผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของ ชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย

3. แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาของ Mill and Morrison [4] ให้แนวคิด การท่องเที่ยวว่าเป็นระบบย่อยระบบหนึ่งของสังคมซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ กับระบบอื่นของสังคมอย่างต่อเนื่อง กระบวนการของการ ท่องเที่ยว คือ การหลอมรวมสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเข้าสู่ รูปแบบการท่องเที่ยวอย่างเด่นชัด เป็นที่เข้าใจว่าต้นทุนของการ ท่องเที่ยว คือ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นต้นทุนที่ ไม่ต้องใช้การลงทุน แต่สิ่งที่จะต้องจัดการอย่างเด่นชัด คือ การจัดสรร ทรัพยากรให้แก่ฝ่ายต่าง ๆ อย่างเป็นธรรมสอดคล้องกับนักทฤษฎี Friberg and Hettne [5] มองว่า การพัฒนาทางเลือกมีส่วน สัมพันธ์กับปรัชญาแบบ “populist” ปรัชญาที่เรียกร้องการกลับสู่ ความเป็นชุมชนเชื่อมโยงว่า การพัฒนาทางเลือกนั้นเป็นการ ผสมผสานมรดกทางความคิดของตะวันออก เช่น ปรัชญาการ พึ่งตนเองของคานธี และปรัชญาเศรษฐกิจแบบพุทธ ซึ่งเน้นความ พอเพียงในการบริโภคและท้ายสุดได้เชื่อมโยงการพัฒนาทางเลือก เข้ากับกระแสเคลื่อนไหว “สีเขียว” ในกระแสสิ่งแวดล้อมด้วย คือ เน้นการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน การพึ่งตนเองและไม่ ทำลายสิ่งแวดล้อม

แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism) ถือเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยวทางเลือก ที่จะ เป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจถึงการพัฒนาท่องเที่ยวที่เน้นการ พึ่งตนเองของชุมชนเป็นหลัก ไม่เน้นเศรษฐกิจเป็นตัวตั้งเพราะจะ นำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ สิทธิ สโรบลและคณะ [6] ให้ความหมายการท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง การท่องเที่ยวที่ ชุมชนเป็นผู้ดำเนินการ ตั้งอยู่บนฐานคิดที่ว่าชาวบ้านทุกคนเป็น เจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว นำเอาทรัพยากรท่องเที่ยวที่มีอยู่ในท้องถิ่นทั้งด้านธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การผลิตชุมชนมาเป็นปัจจัยหรือต้นทุนสำคัญในการจัดการการ ท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นทั้งใน

ด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งการใช้ทรัพยากรอย่าง ยั่งยืนไปถึงคนรุ่นลูกหลาน

การศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยว ได้พิจารณา การขยายตัวของการท่องเที่ยวที่ไม่เพียงแต่เป็นสัญลักษณ์ของความ รุ่งเรืองทางเศรษฐกิจและต้องการตอบสนองต่อความต้องการของ นักท่องเที่ยวที่เพิ่มมากขึ้น แต่ยังเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรม ของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรการท่องเที่ยวด้วย ถ้าหากไม่มีการ วางแผนและควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่าง เหมาะสมและถูกต้องแล้วย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม เศรษฐกิจ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้ การศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวมีทั้งทางบวกและทางลบ ทำให้ชุมชนได้เตรียมพร้อมในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยว การ แก้ปัญหาและประเมินผล ทั้งนี้การศึกษางานของสุจิตราภา พันธวิไล [7] ศึกษาศักยภาพและความต้องการในการวางแผนและ จัดการท่องเที่ยวของชุมชนในจังหวัดเชียงราย พบว่า บทบาทของ ชุมชนมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถี ชีวิตของชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยระบบพึ่งพากัน ความรู้สึกอยากมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดจากจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของ หวงแหนและเริ่ม รู้สึกว่าจะมีผลกระทบเกิดขึ้นในชุมชน ส่วนในกระบวนการ พัฒนาการท่องเที่ยวเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน สองลักษณะ คือ ผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับและผลกระทบที่เกิด ขึ้นกับชุมชนเริ่มจากการให้ข้อมูลการวางแผน การจัดการ ควบคุมดูแล การจัดบริการ การจัดกิจกรรมและการอนุรักษ์

4. วิธีดำเนินงาน

การวิจัยครั้งนี้ดำเนินการวิจัยในลักษณะกรณีศึกษา (case study) โดยศึกษาชุมชนชนเผ่าอาข่าในจังหวัดเชียงราย จำนวน 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านอาผ่าพัฒนา บ้านอาข่าอาแป บ้าน แสนใจพัฒนา บ้านเจียงจาโฮ บ้านอ้งหล้ออาข่า และบ้านห้วย ชีเหล็กเก่า โดยมีเงื่อนไขการคัดเลือกหมู่บ้านจากการเป็นหมู่บ้าน ของชนเผ่าอาข่าที่ยังคงวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิม เป็นหมู่บ้านที่ ตั้งอยู่บนเส้นทางหลักของการท่องเที่ยวในจังหวัดเชียงรายและได้รับ การขึ้นทะเบียนรับรองมาตรฐานโฮมสเตย์ไทย ประชากรและกลุ่ม ตัวอย่างที่ทำการศึกษา มี 3 กลุ่มในพื้นที่ 6 หมู่บ้าน ซึ่งเป็นการสุ่ม ตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) คือ กลุ่มที่ 1 ได้แก่ ประชากรในชุมชน 6 หมู่บ้าน ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำทางศาสนา ผู้นำที่ ชุมชนนับถือ จำนวน 60 คน กลุ่มที่ 2 ได้แก่ นักท่องเที่ยวที่เดินทางไปท่องเที่ยวในพื้นที่ของชุมชน จำนวน 30 คน และกลุ่มที่ 3 ได้แก่ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ได้แก่ สมาชิกเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดเชียงราย ภาคีรัฐ ภาคเอกชน นักวิชาการ ผู้เกี่ยวข้องทางการ ท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย จำนวน 10 คน การเก็บรวบรวม ข้อมูลจากข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ การศึกษาเอกสาร และข้อมูลทุติย ภูมิ ได้แก่ การศึกษาภาคสนาม (การสำรวจ สังเกต การสัมภาษณ์ แบบเป็นทางการ การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การสนทนา

กลุ่ม การจัดประชุม) ซึ่งผลการวิเคราะห์จะนำมาสรุปผลการวิจัย พร้อมอภิปรายผลเชื่อมโยงกับแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยการนำเสนอรายงานการวิจัยในครั้งนี้จะใช้วิธีการบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive Approach)

5. ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพัฒนาการทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่าอาข่า จังหวัดเชียงราย แบ่งได้ 5 ระยะ ได้แก่ ช่วงระยะแรก การสำรวจพื้นที่ทางกายภาพและทุนทางวัฒนธรรมสู่การท่องเที่ยว (พ.ศ. 2529-2535) มีความโดดเด่นเรื่องศักยภาพของพื้นที่ซึ่งประกอบด้วยทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เกื้อหนุนต่อการท่องเที่ยว ซึ่งชนเผ่าอาข่ามีการประกอบประเพณี พิธีกรรมตามรอบปีปฏิทิน อันเป็นเสน่ห์ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวต้องการเข้ามาสัมผัสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านกิจกรรมทางการท่องเที่ยว ในระยะที่สอง การขยายตัวของธุรกิจท่องเที่ยวเข้าสู่ชุมชน (พ.ศ. 2535-2540) การท่องเที่ยวได้เข้าสู่ชุมชนโดยการสนับสนุนตามนโยบายของภาครัฐเพื่อการพัฒนาชุมชนให้เกิดความอยู่ดีกินดีและมีรายได้จากการท่องเที่ยว ส่วนภาคเอกชน เป็นการนำของมัคคุเทศก์จากบริษัทนำเที่ยวในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดเชียงรายเพื่อนำนักท่องเที่ยวเข้าสู่หมู่บ้านในกิจกรรมการเดินป่า พร้อมทั้งศึกษาวิถีชีวิตของชนเผ่าอาข่า การพัฒนาต่อเนื่องเข้าสู่ระยะที่สาม การเติบโตและการพัฒนาของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (พ.ศ.2540-2545) มีการพัฒนาปัจจัยสำคัญของการท่องเที่ยว ได้แก่ สาธารณูปโภคพื้นฐาน การคมนาคม เพื่อให้ชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวในช่วงที่สี่ การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง (พ.ศ. 2545-2550)มีผลที่เกิดขึ้นจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวจากภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นเป็นการตอบสนองต่อกระแสการค้าและการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย ผู้นำชุมชนมีบทบาทเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยวและเป็นผู้ประสานงานระหว่างหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนกับชาวบ้านในชุมชน และในช่วงระยะที่ห้า การเปลี่ยนแปลงของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (พ.ศ.2550-ปัจจุบัน) พบว่าชุมชนได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ว่าการท่องเที่ยวก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่คนในชุมชนแต่ก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านลบแก่ชุมชนเช่นเดียวกันจากการวิเคราะห์กระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4 ด้าน คือ ด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมสู่การท่องเที่ยวโดยมีฐานความคิดของผู้นำชุมชนที่มองเห็นความสำคัญโดยอาศัยการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน รวมถึงการก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านการจัดการองค์กร พบว่า ผู้นำมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรโดยรวมของชุมชน ด้านการจัดการ พบว่าการดำเนินการท่องเที่ยวมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ได้นำมาสู่รูปแบบของการ

ดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยว เช่น การจัดบ้านพักให้บริการนักท่องเที่ยวในรูปแบบโฮมสเตย์ การเดินป่าศึกษาเส้นทางธรรมชาติ การแสดงชนเผ่า อาหารชนเผ่าและการนำภูมิปัญญาด้านสมุนไพรสู่การค้าบริการธรรมชาติ และในด้านการเรียนรู้พบว่า ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ของการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้าสู่หมู่บ้าน การพัฒนาทักษะการสื่อสารโดยเฉพาะภาษาอังกฤษ

ผลการวิเคราะห์ผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนทางบวก ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่าประเด็นคุณภาพการใช้พื้นที่ของชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวได้มีการกำหนดขอบเขตการใช้พื้นที่โดยนำความเชื่อเป็นสิ่งที่กำหนดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างชัดเจน ด้านเศรษฐกิจ พบว่า ผลประโยชน์ตอบแทนทางการท่องเที่ยว ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นจากการให้บริการทางการท่องเที่ยวและการนำผลผลิตจากภาคการเกษตรสู่การท่องเที่ยว ด้านสังคม พบว่า การดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยวต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกคนในชุมชน ด้านวัฒนธรรม พิธีกรรม พบว่า การสร้างกฎระเบียบ ข้อห้ามสำหรับการประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อของชุมชนเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีในการป้องกันผลกระทบจากการท่องเที่ยว ส่วนผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวทางลบ พบว่า ด้านสิ่งแวดล้อมมีการใช้สารเคมีทำการเกษตรบนพื้นที่สูงมีผลกระทบต่อแหล่งน้ำใช้ส่งผลกระทบต่อชาวบ้านและนักท่องเที่ยวและปัญหาการบุกรุกป่าจากคนภายนอกชุมชนภายหลังจากที่ชุมชนเปิดตัวสู่การท่องเที่ยว ส่วนด้านเศรษฐกิจ พบว่าปัญหาของการกระจายผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวยังไม่ทั่วถึงและเป็นธรรมต่อชุมชนมากนัก ด้านสังคมพบว่าปัญหาการเอาเปรียบของการท่องเที่ยวและปัญหาความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ทางการค้าขายทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนลดลง ส่วนด้านวัฒนธรรม พบว่าปัญหาการลดคุณค่าของวัฒนธรรมและการทำงานศิลปะวัตถุของชุมชนรวมถึงปัญหาการเอาเปรียบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

ทั้งนี้ ผลการวิจัยพบวิธีการแก้ไขและพัฒนา กล่าวคือ ปัจจัยความสำคัญของการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยว คือ คน ป่า เครือญาติ พิธีกรรมและรายได้โดยใช้กระบวนการจัดการที่ประกอบด้วย วัตถุประสงค์ ผู้ดำเนินการ และวิธีการ ซึ่งวิธีการจัดการผลกระทบประกอบด้วย วิธีการป้องกัน คือการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ และวิธีการรักษา คือการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุได้ผลดังนี้ วิธีการจัดการผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การจัดการทุนทางธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนให้ถูกต้องและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคม โดยมีวิธีป้องกัน คือมุ่งเน้นให้คนในชุมชนรู้จักและเห็นคุณค่าของทรัพยากรของตน วิธีการรักษา คือ การลด ละ เลิกการใช้สารเคมีทำการเกษตร เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี วิธีการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การจัดการรายได้และผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม โดยมีวิธีป้องกัน คือ การสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกันและกันอยู่ถูกต้อง วิธีการรักษา คือการ

ทำความเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างถูกต้อง วิธีการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวด้านสังคม ได้แก่ การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน โดยมีวิธีการป้องกัน คือการส่งเสริมคนดีและการสร้างภาคีเครือข่าย วิธีการรักษา คือการยอมรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน วิธีการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม ประเพณี ได้แก่การอนุรักษ์ ฟื้นฟูประเพณี วัฒนธรรมของชุมชน

6. การอภิปรายผล

จากผลการศึกษาการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวสอดรับกับการศึกษาของ Mill and Morrison [4] กระบวนทัศน์ของการท่องเที่ยว คือ การหลอมรวมสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมเข้าสู่รูปแบบการท่องเที่ยวอย่างเด่นชัด เป็นที่เข้าใจว่าทุนของการท่องเที่ยว คือ ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นต้นทุนที่ไม่ต้องใช้การลงทุน แต่สิ่งที่ต้องจัดการอย่างชัดเจน คือ การจัดสรรทรัพยากรให้แก่ฝ่ายต่าง ๆ อย่างเป็นธรรม เนื่องจากดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวได้รับอิทธิพลจากระบบสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมการศึกษากระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวตามแนวคิดการพัฒนาแบบทางเลือกและการพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชน นักทฤษฎี Friberg และHettne [5] มองว่า การพัฒนาทางเลือกมีส่วนสัมพันธ์กับปรัชญาแบบ “populist” ปรัชญาที่เรียกร้องการกลับสู่ความเป็นชุมชน วิพากษ์วิจารณ์ระบบแบ่งงานกันทำในการจัดการแบบแยกส่วนระบบทุน การพัฒนาทางเลือกจึงประกอบไปด้วยการตอบสนองความต้องการพื้นฐาน Basic Needs ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ การพัฒนาทางเลือกต้องเป็นการพัฒนาจากภายใน คือไม่พึ่งภายนอกมากเกินไปสามารถพึ่งตนเองได้ Self Reliant ไม่ทำลายสภาพแวดล้อมทางนิเวศและให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชนในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของตนเอง

การศึกษาปัจจัยความสัมพันธ์ของการจัดการผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยว พบว่าชุมชนมีปัจจัยสำคัญซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกันในชุมชนที่มีการดำเนินการท่องเที่ยว ได้แก่ คน ป่า ทรัพยากร พิธีกรรม และรายได้ ภายใต้ฐานคิด สังคมธรรม คือ ทุกคนมีความเกี่ยวข้องกัน มีการกระทำที่ถูกต้องและเป็นจริงต่อสังคม สอดคล้องกับการศึกษาของงานของสุจิตราภา พันธวิไล [7] ศึกษาศักยภาพและความต้องการในการวางแผนและจัดการท่องเที่ยวของชุมชนในจังหวัดเชียงราย พบว่า บทบาทของชุมชนมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตของชุมชนดั้งเดิมที่อาศัยระบบพึ่งพาอาศัยกัน ความรู้สึกอยากมีส่วนร่วมของชุมชนเกิดจากจิตสำนึกในการเป็นเจ้าของ หวงแหนและเริ่มรู้สึกว่าจะมีผลกระทบเกิดขึ้นในชุมชน ส่วนในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนสองลักษณะ คือ ผลประโยชน์ที่ชุมชนได้รับและผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนเริ่มจากการให้ข้อมูลการ

วางแผน การจัดการควบคุมดูแล การจัดบริการ การจัดกิจกรรมและการอนุรักษ์

7. สรุปและข้อเสนอแนะ

กระบวนการจัดการท่องเที่ยวตามองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 4 ด้าน คือ ด้านการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมสู่การท่องเที่ยวโดยมีฐานความคิดของผู้นำชุมชนที่มองเห็นความสำคัญโดยอาศัยการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการสร้างผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน รวมถึงการก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านการจัดการองค์กร พบว่า ผู้นำมีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรโดยรวมของชุมชน ด้านการจัดการ พบว่าการดำเนินการท่องเที่ยวมีความเกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ได้นำมาสู่รูปแบบของการดำเนินกิจกรรมทางการท่องเที่ยว เช่น การจัดบ้านพักให้บริการนักท่องเที่ยวในรูปแบบโฮมสเตย์ การเดินป่าศึกษาเส้นทางธรรมชาติ การแสดงชนเผ่า อาหารชนเผ่าและการนำภูมิปัญญาด้านสมุนไพรสู่การค้าบริการนิกกรรมอาซาสา และในด้านการเรียนรู้ พบว่า ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ของการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่เข้าสู่หมู่บ้าน การพัฒนาทักษะการสื่อสาร โดยเฉพาะภาษาอังกฤษประเด็นที่ทำให้การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่าอาซา จังหวัดเชียงราย ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ผู้วิจัยพบว่า ชาวบ้านในชุมชนขาดความรู้ ทักษะในการจัดการท่องเที่ยว เนื่องจากชุมชนจะเป็นผู้ถูกท่องเที่ยวมากกว่าผู้ทำการท่องเที่ยว ดังนั้นสภาพรวมชุมชนจึงเป็นฝ่ายที่รอให้หน่วยงานภายนอก หรือบุคคลภายนอกชุมชนเข้ามามีส่วนผลักดันให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวมากกว่าคนในชุมชนเอง ซึ่งผลดังกล่าวต่อเนื่องไปสู่บทบาทของการจัดการท่องเที่ยวที่ส่วนใหญ่ไปอยู่กับผู้มีความรู้และมีทุนสูง เช่น ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการ หน่วยงานภาครัฐ ทำให้การดำเนินงานของคณะกรรมการท่องเที่ยวชุมชนขาดความต่อเนื่อง และสมาชิกชุมชนขาดโอกาสในการจัดสรรผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว การวิเคราะห์ผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนของชนเผ่าอาซา จังหวัดเชียงราย มีรายละเอียดในการศึกษาผลกระทบจากการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในแต่ละด้าน คือ ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบด้านสังคม และผลกระทบด้านวัฒนธรรม พิธีกรรม ซึ่งผลกระทบดังกล่าวจะส่งผลที่สัมพันธ์กันกับการพัฒนาของชุมชนและการท่องเที่ยวพร้อม ๆ กับก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อชุมชนทั้งทางบวกและทางลบอย่างชัดเจนวิธีการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวด้านสิ่งแวดล้อม คือวิธีการจัดการทุนทางธรรมชาติและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนให้ถูกต้องและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม วิธีการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวด้านเศรษฐกิจ คือ วิธีการจัดการรายได้และผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างเป็นธรรม วิธีการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวด้านสังคม คือวิธีการสร้าง

ความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน และวิธีการจัดการผลกระทบจากการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม ประเพณี คือวิธีการอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณี พิธีกรรมของชุมชน

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ คือ การสร้างเครือข่ายชุมชนอาข่าที่มีการท่องเที่ยวของจังหวัดเชียงราย เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ รวมถึงกระบวนการเรียนรู้ในการจัดการผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเพื่อป้องกันหรือลดผลกระทบที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชน

8. กิตติกรรมประกาศ

ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สินธุ์ สโรบล ประธานกรรมการที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรารธนา ยศสุข ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บงกช มาศ เอกเอี่ยม ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชุกกลิน อนุวิจิตร คณะกรรมการที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์ที่ได้ให้คำแนะนำในการจัดทำ ดุษฎีนิพนธ์ฉบับนี้จนสำเร็จด้วยดีรวมทั้งขอขอบพระคุณวิทยาลัย บริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และมหาวิทยาลัยราชภัฏ เชียงราย ที่สนับสนุนการศึกษาในระดับปริญญาเอก

อีกทั้งข้าพเจ้าขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ 6 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านอาผ่าพัฒนา บ้านอาผ่าอาแปะ บ้านแสนใจ พัฒนา บ้านเจียงจาไส บ้านอ้งหล้ออาข่า และบ้านห้วยซี้เหล็กเก่า ในการให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขและพัฒนาการจัดการผลกระทบจากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในอนาคตต่อไป

9. การอ้างอิง

- [1] Butler, R.W. “Alternative Tourism, Pious Hope or Trojan Horse”, 1990.
- [2] สนิท วงศ์ประเสริฐ, “ปกิณกะความเขา”, กรุงเทพฯ, 2539.
- [3] ไกรสิทธิ์ สิทธิโชค, “การเสริมสร้างศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอาข่า บ้านห้วยซี้เหล็ก”, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2546.
- [4] Mill. R.C.andMorrison.A.M. “The Tourism System: An Introductory Text, Upper Saddle”, 1996.
- [5] Friberg and Hettne. Development Thoery and The Three World. New York. Longman Scientific & Technical. 1985.
- [6] สินธุ์ สโรบล และคณะ, “การท่องเที่ยวโดยชุมชน แนวคิดและประสบการณ์” โครงการประสานงานวิจัยและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย คณะเกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2545.
- [7] สุจิตราภา พันธุ์วิไล, “ศักยภาพและความต้องการในการวางแผนและจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนในจังหวัดเชียงราย” มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย, 2550.